

Η ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΝΟΜΙΚΟΥ ΚΑΝΟΝΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ: ΟΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΙΘΑΓΕΝΕΙΑΣ, Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΓΕΝΙΑ ΚΑΙ Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΣΤΕ¹

ΧΡΗΣΤΟΣ ΗΛΙΑΔΗΣ

Οι διαφορετικές μορφές της ιθαγένειας

Αν μείνουμε στα πλαίσια του νόμου και του Δικαίου, η ιθαγένεια μπορεί να ιδωθεί ως μια νομική κατασκευή μέσω της οποίας συγκροτείται η σχέση μεταξύ ενός ανθρώπου και ενός κράτους. Για παράδειγμα, κατά έναν ορισμό που χρησιμοποιείται συχνά σε εγχειρίδια νομικού δικαίου, η «ιθαγένεια είναι ο δημοσίου δικαίου δεσμός ενός ατόμου προς μια πολιτεία, στο λαό της οποίας αυτός ανήκει».² Αυτή η κλασική έννοια της ιδιότητας του πολίτη έχει να κάνει με το *καθεστώς* ενός ατόμου σε σχέση με συγκεκριμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις και τη δυνατότητα συμμετοχής του στους θεσμούς του κράτους. Ή αλλιώς, σημαίνει το να αναγνωρίζομαστε από το κράτος ως ισότιμα υποκείμενα ενός κράτους δικαίου.³

Αν διευρύνουμε τώρα την οπτική μας και δούμε την ιδιότητα του πολίτη από την σκοπιά της πολιτικής επιστήμης, αυτή ως νομική κατηγορία επιτελεί κάποιες λειτουργίες:

A. Η ιθαγένεια χωρίζει μεταξύ τους τα άτομα με βάση τα κράτη με τα οποία αυτά έχουν νομικούς δεσμούς, αλλά και ενώνει όσους μοιράζονται την ίδια ιθαγένεια. Με τον τρόπο αυτό, συμπεριλαμβάνει συγκεκριμένα άτομα σε μία πολιτική κοινότητα («πολίτες»), ενώ αποκλείει άλλα. Έτσι, λειτουργεί ως ένα *πολιτικό όριο*, το οποίο δημιουργεί ένα «εμείς» και ένα «αυτοί». Ως πολιτικό όριο δεν είναι στατικό διαχρονικά, όπως κανένα όριο, αλλά ιστορικά δυναμικό και ευμετάβλητο. Έτσι, η ιδιότητα του πολίτη είναι μία έννοια με ιστορικότητα.⁴

B. Η ιθαγένεια είναι όμως και ένα *όνομα*, το οποίο δίνει η πολιτεία σε ένα άτομο. Η πολιτεία *αποκαλεί* κάποιον είτε «Έλληνα» είτε «αλλοδαπό». Η *έγκλιση* αυτή –όπως και κάθε άλλη ονοματοδότηση– έχει μια πολλαπλή λειτουργία: 1. Φυσικά, διαπιστώνει (κάποιος πχ. *είναι* Έλληνας). 2. Ταυτόχρονα, εμπεριέχει μια διαδικασία *επιτέλεσης*, δηλ. *κάνει*

Ο Χρήστος Ηλιάδης είναι διδάκτορας πολιτικής επιστήμης και μέλος της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

κάποιον πολίτη, τουλάχιστον απέναντι στον νόμο και το κράτος. Δημιουργεί το υποκείμενο και δεν το περιγράφει, απλά. 3. Υποδηλώνει ένα δέον στράτευσης. Με το να περιγράφεται ποιος είναι Έλληνας, το κράτος δηλώνει το ποιος *θέλει να είναι* Έλληνας.⁵ Με τον τρόπο αυτό, μπορούμε να πούμε ότι η ιδιότητα του πολίτη και η *έγκλιση* από το κράτος κάποιου ως «πολίτη» ή όχι, προσδίδει ή αφαιρεί αξία στο σημειούμενο, δηλαδή στο άτομο. Αυτό ισχύει αν δεχτούμε αυτό που λέει ο Connolly, ότι δηλαδή περιγραφή και χαρακτηρισμός δεν είναι δύο απόλυτα διακριτά πεδία, αλλά η χρήση όρων που περιγράφουν ένα υποκείμενο ή μια πράξη εμπεριέχουν και έναν χαρακτηρισμό τους.⁶ Όπως, για παράδειγμα, το να ονομάσουμε ένα καθεστώς «δημοκρατικό» ή ένα αντικείμενο «έργο τέχνης», δεν περιγράφει απλά, αλλά εμπεριέχει μία αξιακή διάσταση, έτσι μπορούμε να συνάγουμε ότι και η ιδιότητα του πολίτη «εξυψώνει» το άτομο σε φορέα *ισών δικαιωμάτων*, το αναγνωρίζει ως «ικανό» να είναι πολίτης ενός κράτους.

Γ. Εκτός από νομική κατηγορία, όριο και όνομα, το οποίο δίνεται από κάποιον τρίτο (το κράτος στην περίπτωση μας), η ιδιότητα του πολίτη είναι μία *ταυτότητα* που φέρει το υποκείμενο. Είναι, δηλαδή, μια μορφή αυτοσυνείδησης και αυτοπροσδιορισμού, την οποία αποκτούν τα μέλη μίας κοινότητας στην καθημερινότητά τους: είναι μία δι-υποκειμενική και διαλογική διαδικασία που αποκτάται μέσα από το να *είναι* κάποιος μέλος μιας συγκεκριμένης κοινότητας, μέσα από την αλληλεπίδραση με άλλους, τη συμμετοχή στα κοινά, την παιδεία, κ.ά. Η μορφή αυτή της ιδιότητας του πολίτη αποτελεί μέρος της κλασικής δημοκρατικής παράδοσης της «συμμετοχής». Έχει ονομαστεί με διαφορετικούς τρόπους, όπως «άτυπη ιδιότητα» (Σάσκια Σάσεν) ή «συνεργατική» (cooperative) ιδιότητα (Τζέιμς Τάλυ) και περιλαμβάνει τους τρόπους συμμετοχής στα δημόσια πράγματα χωρίς –απαραιτήτη– αναφορά στη θεσμική ιδιότητα.⁷ Με την τελευταία αυτή μορφή, η ιδιότητα του πολίτη δεν είναι απλά ένα καθεστώς, το οποίο παραχωρεί το κράτος ή οι διεθνείς κανόνες. Είναι μια έννοια που ξεκινά

από την προϋπόθεση ότι τα άτομα *γίνονται πολίτες* μέσω της συμμετοχής τους στα κοινά, μέσω των καθημερινών τους πρακτικών. Ακριβώς, δηλαδή, όπως λέμε στα Ελληνικά, μία *ιδιότητα*.

Τα παραπάνω δείχνουν, ότι πέρα από τις προϋποθέσεις της ιδιότητας του πολίτη, οι οποίες καθορίζονται από τις συνταγματικές και νομικές διατάξεις, υπάρχει η *πράξη* της ιδιότητας του πολίτη, η οποία φυσικά επηρεάζεται, αλλά δεν καθορίζεται απαραίτητα, από τις νομικές προϋποθέσεις. Αυτό, άλλωστε, δεν εννοούσε και ο Οδυσσέας Τσενάι –ο γνωστός αλβανός σηματοφόρος–, όταν σε συνέντευξή του απάντησε στην ερώτηση για το αν *ένιωθε ξένος*, όσο ήταν στην Ελλάδα; «Φυσικά ένιωθα ξένος με το γεγονός της σημαίας, ή όταν χρειαζόταν να πάω σε δημόσιες υπηρεσίες. Αλλά στις καθημερινές επαφές με τους ανθρώπους, τους συμμαθητές μου, δεν ένιωθα ξένος».⁸

Η ελληνική συζήτηση για την ιθαγένεια

Ας μεταφερθούμε στη συζήτηση για την ιθαγένεια στην Ελλάδα, σήμερα: στην Ελλάδα, η ιθαγένεια έχει ιδωθεί σχεδόν αποκλειστικά ως η σχέση ενός ατόμου με το κράτος, κυριαρχεί δηλαδή ένας *νομικισμός* της έννοιας. Επιπλέον, θεωρείται ένα αποκλειστικό προνόμιο του κράτους, μια ιδιότητα για την οποία το κράτος έχει την απόλυτη, την *απροϋπόθετη* κυριαρχία απόδοσής της. Αυτή, άλλωστε, είναι η αντίληψη για την ιθαγένεια, από την οποία προέκυψαν οι πολιτικές του παρελθόντος: αντίληψη, η οποία έλεγε ότι το κράτος δίνει (αυθαίρετα) την ιδιότητα του πολίτη σε όποιον αυτό κρίνει, και την αφαιρεί (επίσης αυθαίρετα) από όποιον επίσης κρίνει.

Η λογική αυτή είχε συγκεκριμένες συνέπειες, οι οποίες είναι γνωστές ιστορικά. Συνοψίζω:

- Επιλεκτική απόδοση ιθαγενειών, μόνο σε άτομα ή ομάδες που το κράτος επιθυμούσε, ενώ πληθώρα κρυφών οδηγίων καθιστούσαν απαγορευτική την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας, αν κάποιος προέρχονταν από συγκεκριμένες εθνοτικές ομάδες, γεωγραφικές περιοχές, και πάει λέγοντας. Με άλλα λόγια, η Ελληνική Πολιτεία δεν ήταν υποχρεωμένη

να λογοδοτεί σε κανέναν ως προς το γιατί δεν δίνει την ελληνική ιθαγένεια, δεν ήταν υποχρεωμένη να αιτιολογεί την αρνητική της απόφαση, δεν ήταν υποχρεωμένη να ακολουθεί διαφανείς διαδικασίες και κριτήρια.⁹

- Προτίμηση σε «ομογενείς» έναντι «αλλογενών», αλλά και πάλι ανάλογα με πολιτικές σκοπιμότητες: αφενός, η ελληνική καταγωγή αποτελούσε το απόλυτο κριτήριο τού να γίνει κάποιος Έλληνας (αρκούσε, για παράδειγμα, ένας Έλληνας παππούς), χωρίς καμία έγνοια για τη συμμετοχή στην ελληνικότητα –την ελληνικότητα δηλαδή ως *ταυτότητα*. Αφετέρου, ακόμη και οι ομογενείς μπορούσαν να αποκτήσουν την ιθαγένεια, ανάλογα με τις πολιτικές σκοπιμότητες και το «εθνικό συμφέρον», όπως το εννοούσε η εκάστοτε πολιτική ηγεσία. Αυτό, για παράδειγμα, συνέβη με τους Έλληνες της Αλβανίας τη δεκαετία του 1990, για τους οποίους η διαδικασία απόκτησης ελληνικής ιθαγένειας «άνοιξε» μόλις τα τελευταία χρόνια.

- Αφαιρέσεις ιθαγενειών από όλους όσους θεωρούνταν (πιθανοί) πολιτικοί και εθνικοί αντίπαλοι. Αυτό εφαρμόστηκε κατά κόρον στους κομμουνιστές μετά τον Εμφύλιο, στους σλαβόφωνους της Δυτικής Μακεδονίας και στους μειονοτικούς της Θράκης.

Τα παραπάνω συνέτειναν στη δημιουργία ενός συστήματος απόλυτης αυθαιρεσίας, όπου η απόδοση (ή η αφαίρεση) της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη καθοριζόταν σε σκοτεινά γραφεία και διαδρόμους, από πολιτικούς και γραφειοκράτες που είτε υπεράσπιζαν αυτό που εντελώς αυθαίρετα θεωρούσαν ως «εθνικό συμφέρον» είτε εξυπηρετούσαν διαφόρων ειδών πελαταιακές σχέσεις.¹⁰

Η αναχρονιστική αυτή λογική άλλαξε με τη μεταρρύθμιση του 2010, αφού όχι μόνο είχαν εκλείψει οι λόγοι που την καθόριζαν, αλλά είχαν φανεί και τα αδιέξοδά της. Όμως, μετά την απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ) και την ακύρωση των συγκεκριμένων διατάξεων του νόμου για τη λεγόμενη «2η γενιά», το ερώτημα που τίθεται είναι καταρχήν αν θα παγιωθεί αυτή η αλλαγή, και σε ποια κατεύθυνση πρέπει να είναι οποιοσδήποτε (νέος) νόμος για την ιθαγένεια σήμερα.

Ελάχιστοι είναι, φυσικά, αυτοί που αρνούνται ότι το κράτος είναι κυριαρχικά αρμόδιο να ρυθμίζει τα ζητήματα της απόδοσης ιθαγένειας. Αυτή, όμως, η κυριαρχία πρέπει να έχει τουλάχιστον δύο προϋποθέσεις, να στηρίζεται δηλαδή σε τουλάχιστον δύο βασικά κριτήρια, τα

οποία αφενός συνάδουν με ένα σύγχρονο και ευρωπαϊκό κράτος δικαίου, αφετέρου λαμβάνουν υπόψη την κοινωνικοποίηση, τους βιοτικούς δεσμούς, τη συμμετοχή των μεταναστών στην κοινότητά μας – ιδίως όσον αφορά τα παιδιά τους. Ας δούμε ποιες μπορεί να είναι οι προϋποθέσεις αυτές:

1. Αιτιολογία (παύση της αυθαιρεσίας): η ευκέρεια του κράτους να αποδίδει την ιθαγένεια πρέπει να είναι μέσα στα πλαίσια του κράτους Δικαίου και να στηρίζεται σε διαφανείς προϋποθέσεις. Να είναι, δηλαδή, γνωστά τα κριτήρια (μη) απόδοσης, ώστε να μπορούν να ελεγχθούν σε περίπτωση που αυτό χρειάζεται. Επίσης, οι απαντήσεις πρέπει να δίνονται μέσα σε μία δεδομένη προθεσμία και οι αιτήσεις να μην παραμένουν «σκελετοί» στα τσελάκια κάποιων γραφείων.¹¹

2. Η ιθαγένεια πρέπει να αποτελεί δέσμευση/υποχρέωση του κράτους, άρα δικαίωμα για τα άτομα εκείνα, τα οποία πληρούν τις συγκεκριμένες προϋποθέσεις που ορίζει ο νόμος. Βέβαια σε κάθε περίπτωση, οι προϋποθέσεις αυτές πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους βιοτικούς δεσμούς ενός ατόμου με τον τόπο στον οποίο ζει. Πρέπει, δηλαδή, να λαμβάνουν υπόψη ότι η έλλειψη ιθαγένειας για τα άτομα αυτά, όταν κατά τ'άλλα έχουν ενταχθεί ή βρίσκονται σε διαδικασία ένταξης στην ελληνική κοινωνία, αποτελεί παράγοντα αποκλεισμού τους.

Θα σταθώ ιδιαίτερα στο θέμα των ανηλίκων, είτε αυτά είναι παιδιά μεταναστών που γεννήθηκαν στην Ελλάδα είτε ήρθαν με τους γονείς τους σε μικρή ηλικία. Για τους ανήλικους, όλα τα κράτη της δυτικής Ευρώπης επιφυλάσσουν μια περισσότερο «ευνοϊκή» μεταχείριση σε σύγκριση με τους ενήλικες (τους κατεξοχήν μετανάστες).¹² Για τα παιδιά αυτά, η ιθαγένεια πρέπει να είναι το αποτέλεσμα μιας διαδικασίας ένταξης – κανείς, άλλωστε, δεν ισχυρίζεται ότι πρέπει να δίνεται ιθαγένεια μόνο λόγω της γέννησής τους στην Ελλάδα, χωρίς άλλη προϋπόθεση – αλλά δεν παύει να είναι και ένας *μηχανισμός* ένταξης. Η κτήση της ιθαγένειας δηλαδή, αποτελεί ένα από τα πολλά εργαλεία που η πολιτεία υποδοχής έχει στη διάθεσή της, προκειμένου να ενσωματώσει με τον πιο κατάλληλο και αρμονικό τρόπο τόσο τους μετανάστες, όσο –και ιδίως– τα παιδιά τους.¹³

Η εξατομικευμένη κρίση στα 18, ή η προϋπόθεση 12ετούς εκπαίδευσης, τα οποία προτείνονται για τα παιδιά αυτά ως οι εύλογες από κάποιους (για το πρώτο¹⁴) ή συμβατές με το Σύνταγμα για κάποιους

άλλους –όπως το ΣτΕ (για το δεύτερο)– εναλλακτικές στην επιτυχή βετή φοίτηση, έχουν τις εξής αρνητικές συνέπειες: μία από τις πιο σημαντικές είναι ότι καθιστούν τους ανήλικους, μέχρι τα 18 τους, σε μια αντιφατική εφηβεία, σε μια συνθήκη *μεταξύ*: από τη μία η τυπική τους σχέση με το κράτος ως ξένοι με «άδεια παραμονής», και από την άλλη ως παιδιά που μεγαλώνουν σε μια ελληνική κοινωνία και φοιτούν στο ελληνικό σχολείο, χωρίς να έχουν γνωρίσει άλλον τόπο. Και δεν χρειάζεται να είναι κανείς ούτε ψυχολόγος ούτε κοινωνιολόγος για να αντιληφθεί ότι αυτή η αντιφατική συνθήκη του *μεταξύ* θα έχει αρνητικές συνέπειες για την κοινωνικοποίησή τους. Και δεν χρειάζεται να είναι κανείς προφήτης ούτε ιδιαίτερα ευφυής για να αντιληφθεί ότι στις σημερινές συνθήκες το καθεστώς του «ξένου» που θα κουβαλούν τα παιδιά ή οι έφηβοι αυτοί (τουλάχιστον) ως τα 18 τους, θα τους κάνει στόχο των ρατσιστικών επιθέσεων – μην ξεχνάμε ότι η ΧΑ παραμονεύει. Και η ελληνική πολιτεία δεν φημίζεται για την αποφασιστικότητα και αποτελεσματικότητα που αντιμετωπίζει τις επιθέσεις αυτές και γενικά τον εκφοβισμό.

Μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον, η σχέση των ανηλίκων με το ελληνικό κράτος τους δημιουργεί μια επιπλέον αβεβαιότητα για το μέλλον τους, μέσα στις τόσες πολλές που έχουν ως παιδιά και ως έφηβοι: δεν γνωρίζουν αν μετά τα 18 τους –για πολλά από αυτά μετά από 18 χρόνια στην Ελλάδα– θα μπορούν να συνεχίσουν να ζουν εδώ ή όχι. Για παράδειγμα, ένα παιδί αλβανών μεταναστών – γιατί στην συντριπτική τους πλειοψηφία πρόκειται για παιδιά με γονείς από την Αλβανία – που ενηλικιώνεται σήμερα, μετά από 10 ή 15 χρόνια στην Ελλάδα, πρέπει ή να βρει δουλειά (με ένσημα), ή να πληρώσει ένα ιδιωτικό ΙΕΚ, ώστε να δικαιολογήσει την διαμονή του στη χώρα, ενώ θα χρειάζεται χρήματα σε παράβολα και επιπλέον εξετάσεις (μετά τις πανελλήνιες, αν δώσει) ώστε να αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια, αν κυριαρχήσει η εξατομικευμένη κρίση στα 18, όπως κάποιοι ζητούν. Είναι, άλλωστε, εντελώς παράλογο να λέει το κράτος ότι ένας ενήλικος μετανάστης μπορεί να πάρει την ελληνική ιθαγένεια μετά από 7 ή έστω 10 και 12 χρόνια –όπως θέλουν κάποιοι– στην Ελλάδα, και ένας ανήλικος, ο οποίος μέσω της συμμετοχής του στην ελληνική εκπαίδευση εντάσσεται πολύ πιο γρήγορα και αποτελεσματικά, να χρειάζεται από 12 έως 18 χρόνια!

Το μόνο, λοιπόν, που επιτυγχάνεται με την απροθυμία να δοθεί ελληνική ιθαγένεια στους ανήλικους και με τις αυστηρές διαδικασίες που επιδιώκονται, είναι η αποξένωσή τους από την ελληνική κοινωνία, ο κοινωνικός τους αποκλεισμός και ο κίνδυνος τα παιδιά αυτά, παραμένοντας στην Ελλάδα, τον μόνο τόπο που έχουν γνωρίσει, να στραφούν σε άλλες κοινότητες, εθνοτικές, θρησκευτικές ή άλλες. Είναι, άλλωστε, γνωστό ότι όταν η διαδικασία του να γίνει κανείς πολίτης είναι κλειστή και μη διαθέσιμη στους πολλούς, τα μέλη μιας πολιτικής κοινότητας παραμένουν «υποκείμενα» και δεν γίνονται «πολίτες». Συνέπεια είναι να στραφούν σε άλλες κοινότητες, οι οποίες τους δίνουν λόγο, τους εντάσσουν και κάνουν τον λόγο τους να ακούγεται, εντασσόμενοι τελικά και περιορισμένοι σε υπο-κοινωνίες και όχι στην ευρύτερη κοινωνία στην οποία ζουν.¹⁵ Δεν είναι, λοιπόν, μόνο ζήτημα αρχών, δηλαδή ποιο θέλουμε να είναι το περιεχόμενο της ελληνικότητας. Είναι ταυτόχρονα –και ίσως κυρίως– ζήτημα των αποτελεσμάτων μιας συγκεκριμένης λογικής για την πολιτική και την κοινωνία. Ως ανήλικοι, αφενός τα παιδιά αυτά δεν μπορούν και δεν χρειάζεται να μπουν σε μια διαδικασία εξατομικευμένης κρίσης, αφετέρου δεν υπάρχει κανένας λόγος να περιμένουν να πάρουν την ιθαγένεια ως τα 18, αντί π.χ. για τα 12. Τι θα καταλάβει η ελληνική πολιτεία αν δεν δώσει την ιθαγένεια στα 12 και την δώσει στα 18;

Η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας

Ας έρθουμε τώρα στην απόφαση του ΣτΕ, την πιο πρόσφατη εξέλιξη στο δίκαιο για την ιθαγένεια στην Ελλάδα.¹⁶ Όπως είναι γνωστό, η απόφαση κήρυξε αντισυνταγματικές τις διατάξεις που πρόβλεπαν δυνατότητα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας από όσους γεννήθηκαν στην Ελλάδα από (επί 5ετία) νόμιμους γονείς και από όσους φοιτούσαν για τουλάχιστον 6 έτη σε ελληνικό σχολείο, όπως και για τη δυνατότητα συμμετοχής των αλλοδαπών στις εκλογές της τοπικής αυτοδιοίκησης.¹⁷ Μια πρώτη παρατήρηση σε σχέση με τα όσα έχουμε αναφέρει ως τώρα, είναι ότι το ΣτΕ δεν έλαβε καθόλου υπόψη παραμέτρους σαν και αυτές που εκθέσαμε παραπάνω. Επέλεξε μόνο μία λειτουργία και ένα χαρακτηριστικό της ιθαγένειας, το ότι αυτή είναι ίδιον της κρατικής κυριαρχίας, χωρίς να λαμβάνει υπόψη όλες τις άλλες λειτουργίες της.¹⁸ Μια τέτοια επιλογή δεν προκύπτει από το Σύνταγμα, αλλά είναι μία *πολιτική* επιλογή.

Αυτό βέβαια δεν είναι το μόνο σημείο στο οποίο το Συμβούλιο προβαίνει σε πολιτικές, και όχι μόνο νομικές κρίσεις. Θα σταθώ μόνο σε μερικές από αυτές, τις οποίες θεωρώ ως τις πιο σημαντικές.

Ένα σημείο για το οποίο έχει ήδη γίνει αρκετή κριτική στον Τύπο είναι ο ορισμός του ελληνικού κράτους ως «εθνικού κράτους», στον οποίο προβαίνει το δικαστήριο ώστε να τεκμηριώσει την αντισυνταγματικότητα των διατάξεων για την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας από παιδιά αλλοδαπών. Όπως λοιπόν μας λέει το δικαστήριο, το ελληνικό κράτος και η ελληνική κοινωνία «δεν είναι οργανισμοί ασπόνδυλοι και δημιουργήματα εφήμερα αλλά παριστούν διαχρονική ενότητα με ορισμένο πολιτιστικό υπόβαθρο, κοινότητα με σχετικούς σταθερά ήθη και έθιμα, κοινή γλώσσα με μακρά παράδοση, στοιχεία τα οποία μεταβιβάζονται από γενεά σε γενεά με την βοήθεια μικρότερων κοινωνικών μονάδων (οικογένεια) και οργανωμένων κρατικών μονάδων (εκπαίδευση)».¹⁹ Όπως εύστοχα παρατήρησε ο Δημήτρης Χριστόπουλος, «οι πανταχού πολιτικοί επιστήμονες και ιστορικοί έχουν λόγους να είναι ευτυχείς» μετά από την ανακάλυψη αυτή, αλλά και την επιβολή της ως συνταγματικού κανόνα.²⁰ Πράγματι, για όσους έχουν έστω και μια γενική εικόνα της θεωρητικής συζήτησης περί «έθνους», η οποία διεξάγεται επί τουλάχιστον τρεις δεκαετίες, το δικαστήριο επέλεξε την πιο αναχρονιστική και ξεπερασμένη – τουλάχιστον θεωρητικά– προσέγγιση, και ασκώντας την εξουσία του την κατέστησε συνταγματική επιταγή. Το δικαστήριο, βέβαια, δεν αιτιολογεί *γιατί* ο νόμος αμφισβητούσε τον χαρακτήρα του ελληνικού έθνους –που και να τον αμφισβητούσε δεν θα ήταν δουλειά του δικαστηρίου να τον υπερασπίσει. Γιατί το να γεννιέσαι και να μεγαλώνεις στην Ελλάδα από γονείς που ζουν νόμιμα εδώ ή το να ηγναιίνεις επί 6 χρόνια στο ελληνικό σχολείο δεν σε κάνει Έλληνα; Γιατί, αντίθετα, σε κάνει αυτομάτως Έλληνα το να έχεις έναν Έλληνα παππού και να ζεις και να μεγαλώνεις στην Αφρική, την Αμερική ή την Αυστραλία;

Οι παραπάνω αντιφάσεις ενισχύονται με τη διατήρηση της διάκρισης μεταξύ «ομογενούς» και «καλλογενούς», εφόσον όλα τα παραπάνω ισχύουν κατά το δικαστήριο για τους δεύτερους, αλλά όχι για τους πρώτους. Γι' αυτούς, η ένταξή τους στο ελληνικό έθνος θεωρείται αυταπόδεικτη, ανεξάρτητα με το αν έχουν γεννηθεί και μεγαλώσει στην Ελλάδα, με το αν έχουν πάει σε ελληνικό σχολείο, με το αν μιλούν ελληνικά κλπ.

Το ίδιο ισχύει και για την προϋπόθεση της (επιτυχούς) βετούς φοίτησης, η οποία κρίθηκε επίσης αντισυνταγματική. Για το δικαστήριο, εξαιτίας του τρόπου που βλέπει το έθνος, τα 6 χρόνια επιτυχούς φοίτησης είναι «τυπική» και όχι «ουσιαστική» προϋπόθεση για τα παιδιά των μεταναστών που έχουν φέρει τη ζωή τους στην Ελλάδα. Πού το ξέρει αυτό το δικαστήριο; Πού το στηρίζει; Ήταν «τυπικά» τα χρόνια του Δημοτικού, όπου όλοι εμείς πήγαμε στο σχολείο; Ή ήταν τυπική μόνο η βετής εκπαίδευση, ενώ τα 3 ή 6 επιπλέον χρόνια την έκαναν ουσιαστική; Δεν ακυρώνει με αυτόν τον τρόπο –και μάλιστα συνταγματικά– τον ρόλο του Δημοτικού Σχολείου ως φορέα κοινωνικοποίησης; Και γιατί π.χ. το να πετύχει κάποιος σε εξετάσεις ελληνομάθειας (να πάρει δηλαδή, όπως λέμε, ένα «καρτί») δεν θα ήταν τυπικό κριτήριο; Δηλαδή, οι επιτυχείς εξετάσεις αποτελούν απόδειξη πιο ουσιαστικού δεσμού από ότι τα 6 χρόνια επιτυχούς εκπαίδευσης;

Θα μπορούσε να συνεχίσει κάποιος για πολύ, με ερωτήσεις κοινής λογικής, για τις οποίες δεν απαντά η απόφαση. Νομίζω ότι ένα από τα κρίσιμα σημεία της απόφασης, από το οποίο και ξεκινούν οι αντιφάσεις αυτές είναι η ανάγκη του «γνήσιου δεσμού» που πρέπει κατά το δικαστήριο να έχει ο αλλοδαπός ως προϋπόθεση για να «ενσωματωθεί» στην ελληνική κοινωνία. Ο «γνήσιος δεσμός» θεωρείται ως ο «ελάχιστος όρος και όριο των σχετικών νομοθετικών ρυθμίσεων», αποτελεί, δηλαδή, ένα κανονιστικό πλαίσιο. Η *ενικότητα* και *γνησιότητα* του επιθυμητού αυτού δεσμού, καθώς και ο στόχος του, η «ενσωμάτωση», αποτελεί νομίζω το βασικότερο πρόβλημα και την αιτία μιας τόσο αναχρονιστικής απόφασης. Δηλαδή, κατά το δικαστήριο υπάρχει *μόνον ένας* αποδεκτός τρόπος, ώστε να συσχετιστεί κάποιος με το ελληνικό έθνος (γνήσιος), ο οποίος μάλιστα πρέπει να βρίσκεται και στο ανώτερο δυνατό στάδιο, αφού δεν υπάρχει κάτι *πιο* γνήσιο. Η μοναδικότητα του δεσμού δεν συνάγεται εμπειρικά από πουθενά, ούτε καν μεταξύ όλων εμάς, των *Ελλήνων*, αφού όλοι μας συσχετιζόμαστε με διαφορετικούς τρόπους με το ελληνικό έθνος, χωρίς να μπορεί κανείς να τους αναγάγει σε έναν και μοναδικό δεσμό. Το ίδιο ισχύει και με το πρόταγμα της «ενσωμάτωσης», αφού αφήνει εκτός όλων τους άλλους τρόπους *ένταξης* κάποιου στην ελληνική κοινωνία.²¹ Εμπειρικά, τέλος, δεν συνάγεται ούτε το «τελικό στάδιο» μιας διαδικασίας ένταξης, από το οποίο συνά-

γεται ο γνήσιος δεσμός, εφόσον για όλους τους ανθρώπους η ένταξη στο κοινωνικό τους περιβάλλον είναι μια ανοικτή και συνεχής διαδικασία, χωρίς ποτέ να φτάνει σε ένα «τέρμα», οπότε και γίνεται «γνήσια». «Γνήσιο» δεσμό, άλλωστε, δεν έχει κανένας με κανένα, εκτός ίσως από το στενό οικογενειακό του περιβάλλον. Η αναζήτηση και μόνον ενός γνήσιου δεσμού στηρίζεται σε μια ιδεολογική αφητηρία, η οποία δεν έχει εμπειρικές αναφορές: είναι, δηλαδή, μία «προκατάληψη, σύμφωνα με την οποία τα μέλη ενός έθνους έχουν δεσμούς μεταξύ τους, ακριβώς όπως αυτά μιας οικογένειας.

Συμπερασματικά, κάθε χρόνο γεννιούνται στην Ελλάδα περισσότερα από 10.000 παιδιά μεταναστευτικής καταγωγής, ενώ ήδη μιλάμε για έναν αριθμό ανηλίκων που αγγίζει τις 200.000. Το πρόβλημα είναι, λοιπόν, μπροστά μας. Το να τους στερήσουμε απλά την ελληνική ιθαγένεια δεν είναι λύση. Η απόφαση, όπως και ένας πιθανός αυστηρός νόμος, δεν θα μπορεί να εμποδίσει το να γεννιούνται, να μεγαλώνουν και να εντάσσονται στην ελληνική κοινωνία παιδιά μεταναστών. Το μόνο που μπορεί να κάνει είναι δυσκολότερη τη ζωή εκατοντάδων χιλιάδων συνανθρώπων μας, και μαζί με αυτών και τη δική μας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Το κείμενο αποτελεί επεξεργασμένη και εκτενέστερη μορφή της εισήγησης με τίτλο «Η ιθαγένεια μεταξύ νομικού κανόνα και πολιτικού λόγου» που παρουσιάστηκε στην εκδήλωση της Ένωσης Δικαίου Αλλοδαπών και Μετανάστευσης (ΕΔΑΜ) και της Νομικής Βιβλιοθήκης, με τίτλο «Πρόσφατες εξελίξεις στο δίκαιο της ιθαγένειας» (4.4.2013).
- 2 Δημήτρης Χριστόπουλος, *Ποιος είναι Έλληνας πολίτης; Το καθεστώς ιθαγένειας*

από την ίδρυση του ελληνικού κράτους ως τις αρχές του 21ου αιώνα, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2012, σ. 26-27.

- 3 James Tully, *Public Philosophy in a New Key, τόμ. Ι: Democracy and Civic Freedom*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ 2008, σ. 146.
- 4 Χριστόπουλος, *Ποιος είναι Έλληνας πολίτης;*, ό.π., σ. 24· Jason Glynos / David Howarth, *Logics of Critical Explanation in Social and Political Theory*, Routledge, Λονδίνο 2007, σ. 141-145.
- 5 Χριστόπουλος, *Ποιος είναι Έλληνας πολίτης;*, ό.π., σ. 27.
- 6 William Connolly, *The Terms of Political Discourse*, Heath and Company, Λονδίνο 1974, σ. 22-23.
- 7 Βλ. «Συνέντευξη της Saskia Sassen», στο *Citizenship in Southeast Europe*, Απριλίου 2012, <http://www.citsee.eu/interview/%E2%80%98artisans-incorporation%E2%80%99-interview-saskia-sassen> [πρόσβαση: Ιανουάριος 2013]· James Tully, «A Dilemma of Democratic Citizenship», *Πανεπιστήμιο Βικτώρια*, 8 Μαΐου 2010, <http://web.uvic.ca/polisci/people/faculty/tully/courses/Crisis%20of%20Global%20Citizenship%20BCPSA%202010.pdf>, σ. 19-21 [πρόσβαση: Μάρτης 2013].
- 8 Οδυσσέας Τσενάι, <http://antapokritis.wordpress.com> [πρόσβαση, Μάρτιος 2013].
- 9 Χριστόπουλος, *Ποιος είναι Έλληνας πολίτης;*, ό.π., σ. 207.
- 10 *Αυτ.* 207, 229.
- 11 *Αυτ.* 230-237.
- 12 Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, «Δελτίο Τύπου», 2 Οκτώβρη 2012.
- 13 Χριστόπουλος, *Ποιος είναι Έλληνας πολίτης;*, ό.π., σ. 200.
- 14 Ιωάννης Κοτούλας, «Η αντισυνταγματικότητα του ν. 3838/2010 για την ιθαγένεια και το νέο πλαίσιο», *Το Βήμα*, 18 Φεβρουαρίου 2013.

15 Tully, «Public Philosophy in a New Key», ό.π., σ. 162-166.

- 16 Βλ. Συμβούλιο της Επικρατείας, απόφαση αρ. 460/2013 (Ολομέλεια), «Ιθαγένεια τέκνων αλλοδαπών και δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι των αλλοδαπών στις δημοτικές εκλογές», <http://www.ste.gr/portal/page/portal/StE/ProsfatesArofaseis#254> [πρόσβαση, Μάρτιος 2013].
- 17 Για τη δυνατότητα συμμετοχής στις τοπικές εκλογές, μόνο παρενθετικά να σημειώσω ότι πάνω από μισό δισεκατομμύριο κοινοτικοί πολίτες έχουν δικαίωμα ψήφου στις ελληνικές τοπικές εκλογές, αλλά σύμφωνα με το ΣτΕ θα ήταν η ψήφος μερικών δεκάδων χιλιάδων αλλοδαπών (10.000 στις προηγούμενες εκλογές) που θα περιόριζε την εθνική κυριαρχία.
- 18 Κατά το δικαστήριο, «δεν υπάρχει ατομικό δικαίωμα, που γεννά αξίωση αποκήσεως της ιθαγένειας, αφού επί του θέματος αυτού αποφαίνεται κυριαρχικώς το οικείο Κράτος μέσω των αρμοδίων οργάνων του». Συμβούλιο της Επικρατείας, ό.π.
- 19 *Αυτ.*
- 20 Δημήτρης Χριστόπουλος, «Ο σπόνδυλος του έθνους και το ΣτΕ», *Το Βήμα*, 10 Φεβρουαρίου 2013.
- 21 Για μερικούς από αυτούς τους τρόπους, βλ. Αλεξάνδρα Ανδρούσου / Νέλλη Ασκούνη (επιμ.), *Πολιτισμική ετερότητα και ανθρώπινα δικαιώματα. Προκλήσεις για την εκπαίδευση*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2011.

